

Teose vabakasutusest *pro et contra* (*contra*)

Kalev Rattus

Eesti Autorite Ühingu tegevdirektor

Teatavatel juhtudel on kirjandus-, kunsti- ja teadusteoste (*edaspidi – teosed*) kasutamise võimaldamine ilma selleks eelnevalt autori käest luba küsimata ja talle selle eest tasu maksmata (*edaspidi - vaba kasutamine, vabakasutus*) igati põhjendatud ja mõistlik.

Praegu kehtiv autoriõiguse seadus annab ammendava loetelu juhtumitest, millal võib teoseid vabalt kasutada. Kas uues seaduses peaks olema vabakasutuse loetelu kinnine või lahtine? Kas nn. kolmeastmeline test (*Berni kirjandus- ja kunstiteoste konventsiooni art. 9 (2) põhjal saab autori õigusi piirata seaduses toodud erijuhtudel, kui need ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ega kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve*) on ikka veel aktuaalne?

Kus jookseb piir autorite huvide ja kasutajate huvide vahel? Oluline on seadusandja roll huvide tasakaalustamisel, kes peab leidma kompromissi autori ainuõiguste ja ühiskonna huvide vahel. Kas pideva valijate hääle eest võitlemise olukorras on see aga saavutatav, kuna autoreid on alati vähem kui kasutajaid ja seega on kasutajate hääled tunduvalt olulisemad võimul püsimiseks.

Autorite ja kasutajate huvid on reeglina erinevad. Autor tahab, et tema õigusi vähem piirataks, kasutajad tahavad aga enam võimalusi teoseid vabalt kasutada.

Autoril on alati võimalus lubada oma teoseid vabalt kasutada. Need autorid, kes ei ole huvitatud tasu saamisest, nii ka teevad. Paraku on neid aga tühine vähemus. Enamus tahavad saada tasu ja see on nende seaduslik õigus (AutÕS § 14). Õigused on nn. intellektuaalne vara ja kellegi vara äravõtmine ei saa toimuda Põhiseaduse (§-d 32 ja 39) vastaselt.

Vabakasutus on teataval määral tagasimineku n.ö. kommunismi mudeli juurde. Praegu tundub, et tendents on just kommunismi leviku suunas autoriõiguse valdkonnas. Järjest rohkem on hääli, eriti noorema põlvkonna seas, mis väidavad, et autoriõigus on 19. sajandi rudiment ja see tuleks üldse ära kaotada või lühendada kaitse tähtaegu või piirata rohkem autori ainuõigusi kasutajate huvides ning et autor loogu kõigi hüvanguks ilma tasuta. See on nn. võrgupõlvkonna hoiak.

Unustatakse asjaolu, et autoriõiguse seadus on omamoodi investeeringute kaitse seadus. Iga isik – üksikisik, juriidiline isik – kes on investeerinud oma tööd, aega ja/või raha loomingusse, tahaks seda ka tagasi teenida. Reaalses elus ei õnnestu see paraku paljudel, kuid see võimalus peaks neil säilima. Näiteks ei oleks Skype'i loojatel ilma autoriõiguse seadusest tulenevate õigusteta õnnestunud teenida nii suuri summasid.

Asju peaks nägema ka laiemalt. Kas oleks õiglane võtta Arvo Pärilt ära õigus saada oma teoste kasutamise eest tasu? Kas võrguväljaanded (*Delfi, Postimees, Eesti Päevaleht, Maaleht jt.*) ei tohiks küsida tasu oma sisule ligipääsu võimaldamise eest? Kas filmitootja ei tohiks küsida tasu oma filmi kasutamise eest teles? Kui väidetakse, et informatsioonile ligipääs on inimõigus ja sellele ligipääsu ei tohi piirata, siis tekib küsimus, et kas muusikateos või film on informatsioon või on informatsioon hoopis Postimehe artikkel võrgus? Mina usun, et muusikateos või film ei ole informatsioon selles tähenduses, et sellele peaks olema vaba juurdepääs igal ajal, igas kohas, igapäev ja tasuta, kui just õiguste omajad seda ise ei soovi või seadusandja seda autoriõiguse seaduses vabakasutusena ei ole fikseerinud. Küll on seda aga näiteks võrguväljaannete infovoog. Miks peaks muusikat ja filme tasuta jagatama kui

näiteks Maalehe artiklile juurdepääsu eest tuleb maksta või kui Delfi ei luba oma tekstidest tsiteerida rohkem kui ühe lause ja rohkema eest tuleb juba trahvi maksta? Kas siin ei ole siis tegemist n.ö. internetivabadusega, mida autoritelt nõutakse? Miks tahetakse autor, ilma kellela poleks sisu, mida kõik sisupakkujad äritegemise eesmärgil levitavad, välja jätta n.ö. tootumisahelast? Miks oodatakse üksikautoreilt, et nemad peavad oma teoseid vabalt kasutada andma, samas kui on üldiselt tolereeritav, et sisuteenuse pakkujad (*Netflix, Spotify jt.*) küsivad sisu kättesaadavaks tegemise eest tasu. Ehk siis võrguühenduse ja elektri eest on enamus valmis maksma, kuid autorile, esitajale, kirjastajale, filmiproduktendile jt. isikutele, kelle õiguste või investeeringute kättesaadavaks tegemiseks on kogu selle ümber toimuv ainult abistav funktsioon, ei taheta maksta? Minu arvates on siin väärtushinnangutes midagi väga paigast ära.

Kui väga Eesti „revolutsionäärid“ autoriõiguse tärkavat kommunismi ei igatseks, on meie seotus Euroopa Liiduga, Maailma Kaubandusorganisatsiooni, ÜRO, UNESCO ja WIPO-ga loodetavasti tagatiseks et Eestist ei saa kunagi autoriõigusetuse riiki. Ja autorite õiguste piiramine ehk siis vabakasutus jääb ka edaspidi ikkagi piiridesse, mis on õiglane ja põhjendatud. Ehk siis kasutamiseks nendel juhtudel kus see on vajalik üldistes huvides ilma, et see kahjustaks põhjendamatult ja liigselt autorite õigusi.